

بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری (مطالعه موردی دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه (س) شیراز)

فاطمه محمودی^{۱*}، فاطمه ذکری^۲

۱- پژوهشگر پسادکتری، گروه روانشناسی، دانشکده روانشناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

fatemehmahmoodi1@yahoo.com

۲- دانش‌آموخته ارشد، گروه روانشناسی تربیتی، موسسه آموزش عالی فاطمیه (س) شیراز، فارس، ایران.

Zekri.f59@gmail.com

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۴/۵/۲۹]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۴/۳/۱۶]

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری؛ مطالعه موردی دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه (س) شیراز طراحی و اجرا گردید. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری اطلاعات توصیفی از نوع مطالعات تحلیلی بود که جمع‌آوری اطلاعات آن به صورت میدانی انجام گردید. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳؛ که تعداد آن‌ها بالغ بر ۱۳۶۲ نفر بود؛ که تعداد نمونه بر اساس جدول مورگان برابر ۳۰۰ نفر از دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه (س) شیراز بود. ابزار گردآوری تحقیق حاضر، پرسشنامه استاندارد بود. برای سنجش جهت‌گیری مذهبی از پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت و راس (۱۹۵۰)، برای سنجش تاب‌آوری، مقیاس تاب‌آوری کونور و دیویدسون (۲۰۰۳) به کار برده شد. برای تحلیل آن نیز از نرم‌افزار spss و amos نسخه ۲۳ استفاده کردیم؛ که در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید. از آمار توصیفی نظیر میانگین و واریانس و انحراف معیار و... برای توصیف داده‌ها و برای تعیین رابطه بین متغیر داده‌ها از تعیین رابطه آزمون پیرسون استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که جهت‌گیری مذهبی بر تاب‌آوری با مقدار ۰/۵۸ اثرگذار است.

واژگان کلیدی: جهت‌گیری مذهبی، تاب‌آوری، دانشجویان.

۱- مقدمه

امروزه یکی از مباحث ضروری و همواره مورد بحث انسان‌ها جهت‌گیری مذهبی است. «آلپورت»^۱ جهت‌گیری مذهبی را به دو دسته درون‌نگرانه و برون‌نگرانه تقسیم کرد در مسائل مذهبی، جهت‌گیری مذهبی برون‌گرایانه روشی است که بر اساس آن فرد از نام مذهب، حرکات مذهب و در مجموع از کل مذهب به‌منظور ارضاء نیازهای مختلف خود استفاده می‌کند. مذهب ممکن است برای رسیدن به مقام، کسب مقبولیت در خانواده و یا جامعه، بالا بردن اعتمادبه‌نفس یا توجیه اعمال، مورد استفاده قرار گیرد. و معتقد است یکپارچگی و سلامت روانی تنها در گرو جهت‌گیری مذهبی، از نوع درون‌گرایانه است، با اتکاء به این سیستم ارزشی انسان وحدت و یکپارچگی روحی و روانی را تجربه کرده و زمینه را برای تعالی و تکامل مهیا می‌سازد (نجم عراقی، ۱۳۹۷).

فرد مذهبی کسی است که دائماً در مسیر خلق یک تجربه ارزشی که او را به عالی‌ترین شکل ممکن و به‌طور صددرصد کامل ارضاء کند، است. بالاترین ارزش یا کامل‌ترین ارزش برای چنین فردی وحدت است و دائماً و بدون لحظه‌ای درنگ در جهتی حرکت می‌کند که وحدت را خلق کند. وحدت برای او کامل‌ترین تجربه‌ای است که خودش آن را خلق می‌کند. لذا بر طبق نظر آلپورت بالاترین سیستم ارزشی که به انسان وحدت می‌دهد، سیستم ارزشی مذهبی است. این سیستم ارزشی روی تمام وجوه زندگی اثر گذاشته و همه جهت‌گیری‌ها را تحت‌الشعاع قرار داده و همه جهت‌گیری‌های ارزشی را شامل می‌شود. سیستم ارزشی مذهبی، بهترین زمینه را برای یک شخصیت سالم آماده می‌کند. البته این‌طور نیست که تمام افرادی که ادعای مذهبی بودن دارند، سالم هستند (نجم عراقی، ۱۳۹۷).

«تاب‌آوری» از جمله سازه‌هایی است که در حوزه پژوهش‌های روان‌شناختی، به‌ویژه در عرصه روانشناسی سلامت، روانشناسی خانواده، روانشناسی تحول و بهداشت روانی جایگاه ویژه‌ای یافته است، به طوری که هر روز بر شمار پژوهش‌های مرتبط با این سازه افزوده می‌شود (کمپبل، ۲۰۰۶). بی‌تردید تحولات عظیمی که در جهان کنونی در گستره فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رخ داده است، مسائل و مشکلات نوینی را برای انسان‌های عصر حاضر فراهم ساخته که رویارویی با این مسائل، قطعاً نیازمند انسان‌هایی هوشمند و تاب‌آور است. انسان‌هایی که در برابر موقعیت‌های استرس‌زا، می‌توانند از تمام توانش‌های خود بخصوص توانش‌های شناختی استفاده نمایند (ترخان و همکاران، ۱۴۰۳).

به‌طور کلی اهمیت کاربردی پژوهش حاضر در این است که مشخص شود که عوامل مرتبط با جهت‌گیری مذهبی کدام است، آنگاه می‌توان در جهت رفع یا کنترل آن عوامل و بهبود تاب‌آوری به دانشجویان کمک کرد. از آنجایی که جهت‌گیری مذهبی از اهمیت بالایی برخوردار است و ممکن است تحت تأثیر عوامل زیادی از جمله مثبت‌اندیشی و تاب‌آوری باشد؛ و چون پژوهش‌های مورد بررسی تاکنون روابط متغیرهای فوق را باهم بررسی نکرده است، لذا مطالعه جهت‌گیری مذهبی ضروری به نظر می‌رسد؛ بنابراین، ضرورت پژوهش حاضر به‌عنوان یک پژوهش کاربردی که به مطالعه همبستگی درونی متغیرها تأکید خواهد داشت مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گارمزی و ماستن^۳ (۱۹۹۱)، تاب‌آوری را «یک فرآیند، توانایی، یا پیامد سازگاری موفقیت‌آمیز با شرایط تهدید کننده» تعریف کردند. به بیان دیگر تاب‌آوری، سازگاری مثبت در واکنش به شرایط ناگوار است (والر، ۲۰۰۱). راتر (۱۹۷۰) تاب‌آوری را به‌عنوان تفاوت‌های فردی در مقابله و واکنش به موقعیت‌های دشوار تعریف می‌کند. بنابراین، یک فرد تاب‌آور موقعیت ناگوار را به شیوه‌ی مثبت‌تری پردازش می‌کند و خود را برای رویارویی با آن دارای توانمندی قلمداد می‌کند. در کل؛ دگرگونی‌های اقتصادی و اجتماعی و به دنبال آن دگرگونی‌های فرهنگی عمیقی که در دهه‌های اخیر در جامعه ایرانی به وقوع پیوسته، تغییراتی اساسی در نوع نگاه انسان‌ها پدید آورده است؛ به طوری که امروزه با طیف بسیار متنوعی از انسان‌ها مواجهیم بنابراین با توجه به مطالب فوق پژوهش حاضر نیز به

1 Allport

2 Campbell

3 Garmzi and Masten

دنبال بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری: مطالعه موردی دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه (س) است و همچنین در پی پاسخ به این سؤال پژوهش که آیا بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری رابطه معناداری وجود دارد یا خیر؟

۲- مرور مبانی نظری و پیشینه

«آپورت» جهت‌گیری مذهبی را به دو نوع درون‌گرایانه و برون‌گرایانه تقسیم می‌کند. در جهت‌گیری برون‌گرایانه، مذهب وسیله‌ای برای برآورده کردن نیازهای شخصی و اجتماعی افراد است. این نوع نگرش می‌تواند شامل استفاده از مذهب برای کسب مقام، جلب پذیرش و مقبولیت در محیط‌های خانوادگی یا اجتماعی، افزایش اعتمادبه‌نفس، یا توجیه رفتارها باشد. در مقابل، آپورت معتقد است که تنها جهت‌گیری مذهبی از نوع درون‌گرایانه می‌تواند به یکپارچگی و سلامت روانی منجر شود. در این نوع نگرش، مذهب نه وسیله‌ای برای اهداف خارجی، بلکه راهی برای رشد درونی، دستیابی به وحدت روانی و حرکت به سمت تعالی و تکامل است. این سیستم ارزشی به فرد کمک می‌کند تا آرامش روحی و روانی را تجربه کند و در مسیر پیشرفت معنوی قرار گیرد (نجم عراقی، ۱۳۹۷). کانر و دیویدسون^۱ (۲۰۰۳)، تاب‌آوری را توانایی فرد در حفظ تعادل زیستی و روانی در شرایط دشوار و خطرناک تعریف می‌کنند. از نظر آن‌ها، تاب‌آوری تنها به معنای مقاومت در برابر شرایط تهدیدآمیز نیست، بلکه شامل مشارکت فعال فرد در محیط و تعامل مؤثر با چالش‌ها نیز می‌شود. این تعریف نشان می‌دهد که تاب‌آوری، فراتر از تحمل مشکلات است و بر سازگاری و تعامل پویا با محیط تأکید دارد.

طاهری و نادری (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی رابطه‌ی بین جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ و تاب‌آوری دانشجویان پرداختند. نمونه شامل ۹۷ نفر از دانشجویان دختر با میانگین سنی ۱۸ تا ۳۰ سال بود که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین جهت‌گیری مذهبی درونی با تاب‌آوری رابطه مثبت معناداری وجود دارد، اما بین جهت‌گیری مذهبی درونی با اضطراب مرگ رابطه منفی معنادار وجود دارد. از سوی دیگر بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و تاب‌آوری رابطه مثبت معنادار وجود دارد، اما بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی با اضطراب مرگ رابطه معناداری نیست. از یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان در راستای ایجاد بستر مناسب در دانشگاه‌ها برای تقویت هر چه بیشتر جهت‌گیری مذهبی دانشجویان جوان و به تبع آن تاب‌آوری و شکیبایی آن‌ها در مواجهه با رویدادهای اضطراب‌آور، از جمله مرگ، بهره برد.

رحمانی و همکاران (۱۴۰۳)، به بررسی پیش‌بینی کیفیت خواب بر اساس جهت‌گیری مذهبی با نقش میانجی‌گری تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی در سربازان پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که ضریب تأثیر کل جهت‌گیری مذهبی درونی بر کیفیت خواب برابر ۰/۳۰۷ است که به صورت تأثیرهای مستقیم و غیرمستقیم با نقش میانجی تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی است و ضریب تأثیر کل جهت‌گیری مذهبی بیرونی بر کیفیت خواب برابر ۰/۱۳۸ است که به صورت غیرمستقیم با نقش میانجی تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی است. همچنین نتایج نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی بر کیفیت خواب تأثیر مستقیم مثبت معنی‌دار دارد و نقش میانجی تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی باعث افزایش میزان تأثیر جهت‌گیری مذهبی درونی بر متغیر کیفیت خواب شده است و جهت‌گیری مذهبی بیرونی با نقش میانجی تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی فقط به طور غیرمستقیم بر متغیر کیفیت خواب تأثیر مثبت معنی‌دار دارد و بنابراین در جهت افزایش کیفیت خواب سربازان باید به تقویت متغیرهای تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی پرداخت.

یوهانس و همکاران^۲ (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی تاب‌آوری، جهت‌گیری مذهبی و تنظیم هیجان در بین دانشجویان الهیات سال اول پرداختند. کل نمونه مورد استفاده در این مطالعه ۵۹ دانشجوی سال اول الهیات در یک کالج الهیات در اندونزی بودند. نتایج نشان

1 Connor and Davidson

2 Johannes, Simamora and Elizabeth

می‌دهد که بین جهت‌گیری مذهبی، تنظیم هیجان و تاب‌آوری رابطه مثبت و معنی‌دار آماری وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که سهم مؤثر تنظیم هیجان بیشتر از جهت‌گیری مذهبی نسبت به تاب‌آوری است. این نتایج حاکی از اهمیت آموزش تنظیم هیجانی و آموزش جهت‌گیری مذهبی در توسعه تاب‌آوری در زندگی دانشجویان سال اول الهیات است.

اکبیرام و سیری کتن^۱ (۲۰۲۴) در پژوهشی به بررسی رابطه بین دین، معنویت، بهزیستی روان‌شناختی، تاب‌آوری روان‌شناختی، رضایت از زندگی دانشجویان پزشکی در غازیانتپ، ترکیه پرداختند. در مجموع ۳۹۹ دانش‌آموز در این مطالعه شرکت کردند که ۸۴ درصد آن‌ها اظهار داشتند که مسلمان هستند. ادراک سلامت روانی خوب در میان مسلمانان (۳۲/۷ درصد) به‌طور معناداری بیشتر از غیرمسلمانان (۱۴/۳ درصد) بود. در افرادی که اهمیت زیادی به اعمال مذهبی/معنوی قائل بودند در مقایسه با افرادی که اهمیت کمی قائل بودند به‌طور قابل توجهی بالاتر بود. این مطالعه نشان داد که اهمیت دادن به اعمال مذهبی/معنوی با سلامت روانی بهتر مرتبط است.

۳- روش‌شناسی

تحقیق حاضر از جنبه هدف کاربردی است. تحقیق کاربردی، پژوهشی است که با استفاده از داده‌ها و نتایج تحقیقات بنیادی و توسعه‌ای و به‌منظور بهبود و به کمال رساندن رفتارها، روش‌ها، ابزارها، وسایل، تولیدات، ساختارها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی انجام می‌گیرد و بیشتر از جنبه اقتصادی، صنعتی، اجرایی و عینی و برای آسایش و رفاه و بالا بردن سطح زندگی بشری صورت می‌گیرد. هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ است؛ که تعداد آن‌ها بالغ بر ۱۳۶۲ نفر و تعداد نمونه بر اساس جدول مورگان برابر ۳۰۰ نفر از دانشجویان موسسه آموزش عالی فاطمیه شیراز بود که ۲۴ مورد به دلیل ناقص بودن کنار گذاشته شدند و تحلیل بر روی ۲۷۶ پرسشنامه کامل انجام شد؛ که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.

الف) پرسش‌نامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت و راس^۲

آلپورت و راس در سال ۱۹۵۰ این مقیاس را برای سنجش جهت‌گیری‌های درونی و بیرونی مذهب تهیه کردند. در مطالعات اولیه‌ای که بر این مبنا صورت گرفت، مشاهده شد که همبستگی جهت‌گیری بیرونی با درونی ۲۱٪ است (آلپورت و راس، ۱۹۶۷). این آزمون شامل ۲۱ جمله است. در این مقیاس، گزینه‌های عبارات ۱ تا ۱۲ که جهت‌گیری مذهبی بیرونی را می‌سنجند از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق است. به این صورت که گزینه اول (الف) کاملاً مخالف، گزینه دوم (ب) تقریباً مخالف، گزینه سوم (ج) تقریباً موافق و گزینه چهارم (د) کاملاً موافق را تشکیل می‌دهد و در ۹ ماده بعدی یعنی شماره‌های ۱۳ تا ۲۱ که جهت‌گیری مذهبی درونی را اندازه‌گیری می‌کند، پاسخ‌ها برعکس است یعنی گزینه اول (الف) را کاملاً موافق و گزینه دوم (ب) را تقریباً موافق، گزینه سوم (ج) را تقریباً مخالف و گزینه چهارم (د) را کاملاً مخالف در بر می‌گیرد. این آزمون در سال ۱۳۷۸ ترجمه و هنجاریابی شده‌است. همسانی درونی آن توسط جان‌بزرگی و با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ که ۷۱٪ و پایایی بازآزمایی آن ۷۴٪ است انجام شد (مختاری، ۱۳۷۹) و میزان آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه در این پژوهش ۰/۸۱ به دست آمد.

ب) پرسش‌نامه استاندارد تاب‌آوری کونور و دیویدسون^۳

برای سنجش تاب‌آوری، مقیاس تاب‌آوری کونور و دیویدسون^۳ (۲۰۰۳) به کار برده شد. کونور و دیویدسون این پرسش‌نامه را با بازبینی منابع پژوهشی ۱۹۷۹-۱۹۹۱ در زمینه تاب‌آوری تهیه نمودند. بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی این مقیاس در شش گروه:

1 Akbiram and Siri Cotton

2 Allport and Ross

3 Connor and Davidson

جمعیت عمومی، مراجعه کنندگان به بخش مراقبت‌های اولی، بیماران سرپایی روان‌پزشکی، بیماران با مشکل اختلالات اضطراب فراگیر و دو گروه از بیماران مبتلا به اختلال استرس پس از ضربه انجام شده است. سازندگان این مقیاس بر این باورند که این پرسش‌نامه به خوبی می‌تواند افراد تاب‌آور را از غیر تاب‌آور در گروه‌های بالینی و غیر بالینی جدا کند و می‌تواند در موقعیت‌های پژوهشی و بالینی به کار برده شود (محمدی، ۱۳۸۴). پرسش‌نامه تاب‌آوری کونورو دیویدسون ۲۵ گویه دارد که در مقیاس بین صفر (کاملاً نادرست) تا پنج (همیشه درست) نمره گذاری می‌شود. این مقیاس در ایران توسط محمدی (۱۳۸۴) هنجاریابی شده است. برای تعیین روایی این مقیاس نخست همبستگی هر گویه با نمره کل مقوله محاسبه و سپس از روش تحلیل عامل برگرفته شد. محاسبه همبستگی هر نمره با نمره کل به جز گویه ۳، ضریب‌های بین ۰/۴۱ تا ۰/۶۴ را نشان داد. سپس گویه‌های مقیاس به روش مؤلفه‌های اصلی مورد تحلیل عاملی قرار گرفتند. پیش از استخراج عوامل بر پایه ماتریس همبستگی گویه‌ها، با دو شاخص KMO و آزمون کروییت بارتلت محاسبه شدند. مقدار KMO برابر ۰/۸۷ و مقدار خی دو در آزمون بارتلت برابر ۵۵۵۶.۲۸ بود که هر دو شاخص کفایت خواهد برای انجام تحلیل عاملی را نشان دادند. برای تعیین پایایی مقیاس تاب‌آوری کونورو و دیویدسون از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شد و ضریب پایایی ۰/۸۹ به دست آمد (محمدی، ۱۳۸۴). محقق در فرودین ماه با مراجعه به حراست موسسه آموزش عالی فاطمیه مجوز توزیع پرسش‌نامه از دانشجویان را اخذ شد. بعد از اخذ مجوز در ابتدای ماه اردیبهشت ماه ۱۴۰۳ با مراجعه به موسسه پرسش‌نامه‌ها در اختیار نمونه آماری قرار گرفت تا تکمیل شد؛ که بعد از تکمیل داده‌ها، داده‌ها وارد نرم‌افزار spss گردید و اطلاعات مورد تحلیل قرار گرفت. برای تحلیل آن نیز از نرم‌افزار SPSS و Amos نسخه ۲۳ استفاده کردیم؛ که در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید. از آمار توصیفی نظیر میانگین و واریانس و انحراف معیار و... برای توصیف داده‌ها و برای تعیین رابطه بین متغیرها داده‌ها از تعیین رابطه آزمون پیرسون استفاده شد.

۴- یافته‌ها

۴-۱- آمار توصیفی

این بخش از تجزیه و تحلیل آماری داده‌های تحقیق به آمار توصیفی اختصاص دارد.

جدول ۱: توزیع ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه پژوهش

متغیر	گروه	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۲۷۶	۱۰۰
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۲۰۰	۷۲/۵
	کارشناسی ارشد	۷۶	۲۷/۵
وضعیت تاهل	مجرد	۲۳۰	۸۳/۳
	متاهل	۴۶	۱۶/۷

جدول ۲: شاخص‌های توصیفی گرایش مرکزی، پراکندگی متغیرها

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
جهت‌گیری مذهبی	۳/۵۸	۰/۷۰۲	۱/۶۶	۴/۸۷
تاب‌آوری	۳/۴۰	۰/۶۸۵	۱/۵۹	۴/۶۸

با توجه به مقادیر جدول بالا می‌توان گفت:

شاخص‌های گرایش مرکزی و مهم‌ترین آن‌ها یعنی میانگین نشان می‌دهد که بیشترین مقدار میانگین مربوط به جهت‌گیری مذهبی است. برای بررسی طبیعی بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شد. بر اساس این آزمون، وقتی توزیع داده‌ها

نرمال است که مقدار یا سطح معناداری بیشتر از عدد بحرانی در سطح ۰/۰۵ باشد. با توجه به جدول ۳ نتایج آزمون نشان می‌دهد که توزیع داده‌های به‌دست آمده نرمال است. در نتیجه امکان به‌کارگیری آزمون‌های پارامتریک وجود دارد.

جدول ۳: نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف

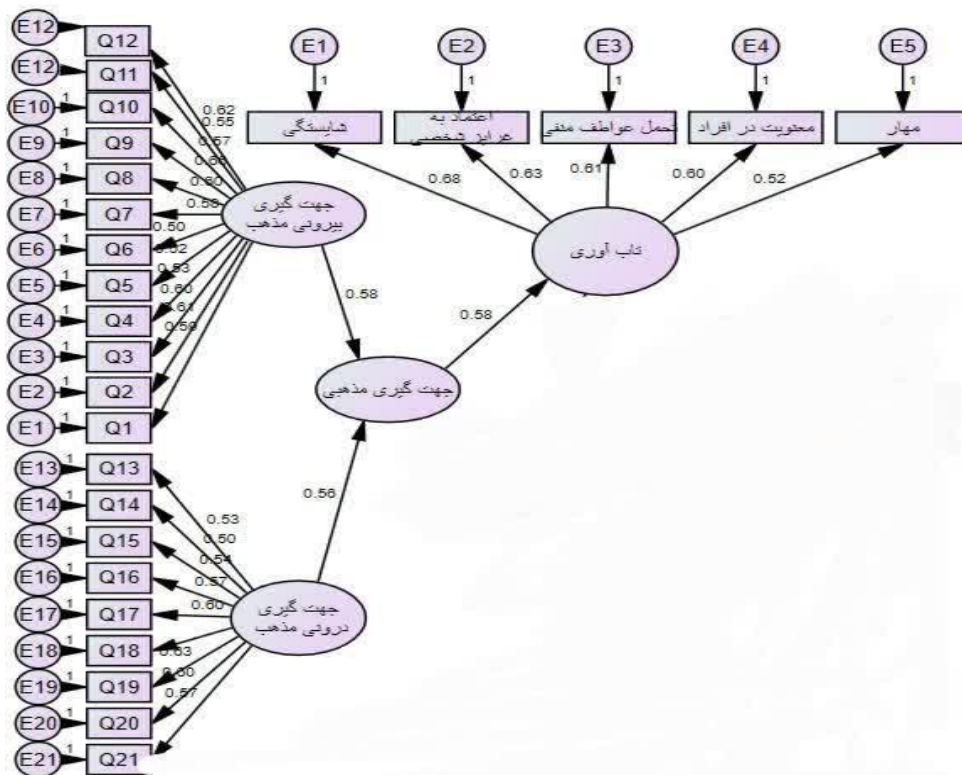
توزیع داده‌ها	Sig	Z	نوع متغیرها
طبیعی	۰/۰۹۷	۱/۶۸۹	جهت‌گیری مذهبی
طبیعی	۰/۰۸۶	۱/۲۵۴	تاب‌آوری

جدول ۴: نتایج ضرایب همبستگی پیرسون بین خرده مقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی و خرده مقیاس‌های تاب‌آوری

خرده مقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی	مهار	معنویت	تحمل عواطف منفی	اعتماد به‌گرایز شخصی	شایستگی فردی
درونی	۰/۴۲	۰/۴۵	۰/۳۹	۰/۴۱	۰/۴۷
بیرونی	۰/۱۹	۰/۲۷	۰/۱۸	۰/۲۶	۰/۲۳

**همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار است.

شکل ۱: خروجی نرم‌افزار amos مدل تأثیر

با توجه به آزمون ضریب همبستگی پیرسون به عمل آمده و نتایج ارائه شده در جدول، مشاهده می‌شود که بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری، ارتباط معنی‌داری وجود دارد، بنابراین فرض تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل معادله ساختاری با توجه به دامنه مطلوب این شاخص‌ها در مجموع بیانگر این است که مدل مفروض تدوین شده توسط داده‌های پژوهش

حمایت می‌شوند، به عبارت دیگر برازش داده‌ها به مدل برقرار است و همگی شاخص‌ها دلالت بر مطلوبیت مدل معادله ساختاری دارند.

جدول ۵: شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل معادله ساختاری

شاخص	مطلق			تطبیقی			مقتصد		Holter
	CMIN	GFI	TLI	CFI	PCFI	DF	CMIN/DF	RMSEA	
مقدار	۶۵۸/۲۵۶	۰/۹۱	۰/۹۵	۰/۹۲	۰/۹۶	۱۹۸	۲/۰۲۱	۰/۰۴	۲۴۰

جدول ۶: جدول رگرسیون ساده جهت‌گیری مذهبی بر تاب‌آوری

متغیرهای پیش‌بین	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	بتای استاندارد	t	P
ثابت	۱/۱۲	۰/۱۵	-	۷/۴۷	۰/۰۰۱
جهت‌گیری مذهبی	۰/۵۸	۶/۱۶۳	۰/۵۸	۶/۱۶	۰/۰۰۱

نتایج در مورد فرضیه نشان می‌دهد که جهت‌گیری مذهبی بر تاب‌آوری با مقدار ۰/۵۸ اثرگذار است. و فرضیه پژوهش تأیید می‌شود که بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری رابطه معناداری وجود دارد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد که جهت‌گیری مذهبی بر تاب‌آوری با مقدار ۰/۵۸ اثرگذار است. نتایج این پژوهش نشان داد که جهت‌گیری مذهبی، به‌ویژه در بُعد درونی، از طریق مثبت‌اندیشی می‌تواند تاب‌آوری افراد را بهبود بخشد. براین اساس، افرادی که به مذهب به صورت درونی و عمیق اعتقاد دارند، ارزش‌ها و باورهای دارند که در برابر استرس‌ها و چالش‌ها، آن‌ها را تاب‌آورتر می‌سازد. همچنین مطالعه حاضر نشان داد که مثبت‌اندیشی نقش واسطه‌ای قابل توجهی در این رابطه ایفا می‌کند. این یافته‌ها بر اهمیت تقویت خوش‌بینی و نگرش مثبت نسبت به زندگی در کنار اعتقادات مذهبی تأکید دارند. به عبارتی، اعتقادات مذهبی اگر با تمرکز بر جنبه‌های مثبت زندگی و امید به آینده همراه شوند، اثرات عمیق‌تری بر تاب‌آوری خواهند داشت؛ که با یافته‌های صدیقی (۱۳۹۴)، آبروشن و شیخ‌اسلامی (۱۳۹۸) و دهقانی (۲۰۱۷) همخوان است. آبروشن (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان بررسی نقش واسطه‌ای جهت‌گیری مذهبی در رابطه با نیاز به شناخت و تاب‌آوری در قالب مدلی علی پرداخت که یافته‌ها نشان داد که نیاز به شناخت، پیش‌بینی کننده مثبت و معنادار تاب‌آوری است و با جهت‌گیری مذهبی بیرونی رابطه منفی و معنادار و با جهت‌گیری مذهبی درونی رابطه مثبت و معنادار دارد. جهت‌گیری مذهبی بیرونی بُعد انسجام خانوادگی تاب‌آوری را به صورت منفی و معنادار و جهت‌گیری مذهبی درونی به طور مثبت و معناداری ابعاد تاب‌آوری را پیش‌بینی کرد. در نهایت، نیاز به شناخت به طور غیرمستقیم با تاب‌آوری رابطه معنادار داشت. صدیقی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه میان جهت‌گیری مذهبی، هوش معنوی با میزان تاب‌آوری دانشجویان پرداخت. نتایج نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی، با هوش معنوی و میزان تاب‌آوری دانشجویان رابطه مثبت معنی‌دار دارد. از سوی دیگر، بین دانشجویان دختر و پسر در جهت‌گیری مذهبی، هوش معنوی و تاب‌آوری تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین بین دانشجویان و دین‌پژوهان در جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی تفاوت معناداری دیده شد، اما در هوش

معنوی و میزان تاب‌آوری در این دو گروه تفاوتی مشاهده نگردید. نتایج تحلیل رگرسیون حاکی از آن بود که هوش معنوی، بیشترین سهم را در تبیین تاب‌آوری دانشجویان دارد. در نهایت، می‌توان گفت: افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی، تنها برای منافع شخصی تظاهر به دین‌داری نمی‌کنند و افراد دارای هوش معنوی بالا، از تاب‌آوری بالاتری برخوردارند. مذهب عامل نیرومندی برای تاب‌آوری است. در مواجهه با شرایط ناگوار انسان‌های با ایمان توانایی قابل‌ملاحظه‌ای نشان می‌دهند. بسیاری از افراد مذهبی این احساس را دارند که ایمان به آن‌ها در هنگام بحران به‌عنوان یک فرصت برای دستیابی به پیامدهای ارزشمند بیشتر کمک خواهد کرد. دهقانی (۲۰۱۷) بین جهت‌گیری مذهبی و سلامت معنوی با تاب‌آوری در دانش‌آموزان دختر رابطه وجود دارد. به‌طوری‌که ۰/۵۱ از واریانس تاب‌آوری از راه جهت‌گیری مذهبی درونی و ۰/۵۴ از آن از راه جهت‌گیری مذهبی بیرونی می‌تواند پیش‌بینی شود. علاوه‌براین، ۰/۴۸ از واریانس تاب‌آوری از راه سلامت مذهبی و ۰/۵۶ از آن از راه سلامت وجودی می‌تواند پیش‌بینی شود. تاب‌آوری به‌عنوان یک ساختار چند بعدی که به مهارت‌های مهم روانشناسی یا توانایی‌های فرد برای بکار بردن سیستم‌های حمایت محیطی، اجتماعی و خانوادگی جهت فائق آمدن بر فشارهای زندگی اشاره دارد، تلقی شده است (کریمی، ۱۳۹۵). تاب‌آوری به‌عنوان یکی از سازه‌های اصلی شخصیت برای فهم انگیزش، هیجان و رفتار مفهوم‌سازی شده است (خراسانی، ۱۴۰۱). ورنر و اسمیت^۱ (۱۹۹۲) تاب‌آوری را «سازو کار ذاتی خود اصلاح‌گری انسان» می‌دانند. بلاک^۲ (۲۰۰۲)، براین باور است که تاب‌آوری توانایی سازگاری سطح کنترل بر حسب شرایط محیطی است. افراد تاب‌آور دارای رفتارهای خودشکنانه نیستند؛ از نظر عاطفی آرام هستند و توانایی تبدیل شرایط استرس‌زا را دارند. تاب‌آوری از منابع درون فردی است که می‌تواند سطوح استرس و ناتوانی را در شرایط ناگوار تعدیل نماید و اثرات منفی استرس را کم‌رنگ‌تر جلوه دهد (موحد، ۱۳۹۹). در تبیین فرضیه پژوهش می‌توان گفت که با توجه به نتایج پژوهش، فرضیه مبتنی بر وجود رابطه‌ی معنی‌دار بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری تأیید می‌شود؛ بنابراین با اهمیت دادن به دین و مذهب در حیطه‌های آموزش می‌توان کمک بسیاری به افزایش تاب‌آوری در دانشجویان کرد.

صفری (۱۴۰۱) به بررسی رابطه‌ی جهت‌گیری مذهبی، بهزیستی روان‌شناختی و تاب‌آوری در معلمان در دوران کرونا پرداخت؛ که نتایج به دست آمده نشان داد که بین مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی با مؤلفه‌های بهزیستی روان‌شناختی و تاب‌آوری معلمان در دوران کرونا رابطه وجود دارد؛ و از طرفی بین بهزیستی روان‌شناختی و تاب‌آوری معلمان در دوران کرونا رابطه معناداری وجود داشت. طبق نتایج به دست آمده می‌توان گفت؛ هرچه میزان جهت‌گیری مذهبی جوانان درونی‌تر باشد، بهزیستی روان‌شناختی آن‌ها بیشتر خواهد بود؛ و هرچه میزان جهت‌گیری مذهبی جوانان بیرونی‌تر باشد، تاب‌آوری آن‌ها کمتر خواهد بود. از طرفی مذهب عامل نیرومندی برای تاب‌آوری است و در رویارویی با شرایط ناگوار انسان‌های با ایمان توانایی قابل‌ملاحظه‌ای نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهش نشان داد که جهت‌گیری مذهبی به‌طور معناداری تاب‌آوری دانشجویان را افزایش می‌دهد. با توجه به ضریب رگرسیون مثبت و نسبت بتای استاندارد قابل توجه، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویانی که دارای جهت‌گیری مذهبی قوی‌تر هستند، از توانایی بیشتری برای مقابله با مشکلات و مدیریت عواطف منفی برخوردارند. این نتایج نشان می‌دهد که جهت‌گیری مذهبی می‌تواند به‌عنوان عاملی مهم در تقویت تاب‌آوری در محیط‌های آموزشی مدنظر قرار گیرد. طاهری (۱۴۰۱)، به بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ و تاب‌آوری در دانشجویان پرداخت. پژوهش حاضر، یک مطالعه توصیفی-تحلیلی و از نوع همبستگی بود؛ که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین جهت‌گیری مذهبی درونی با تاب‌آوری رابطه مثبت معناداری ($P=0/05$) وجود دارد، اما بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی با اضطراب مرگ رابطه مثبت معنادار ($P=0/001$) وجود دارد. از سوی دیگر بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و تاب‌آوری رابطه مثبت معنادار ($P=0/001$) وجود دارد، اما بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی با اضطراب مرگ رابطه معناداری نیست. از یافته‌های پژوهش حاضر

1 Werner and Smith

2 Block

می‌توان در راستای ایجاد بستر مناسب در دانشگاه‌ها برای تقویت هر چه بیشتر جهت‌گیری مذهبی دانشجویان جوان و به تبع آن تاب‌آوری و شکیبایی آن‌ها در مواجهه با رویدادهای اضطراب‌آور، از جمله مرگ، بهره برد. آنالاکشمی^۱ (۲۰۱۱)، به بررسی جهان‌بینی اسلامی، شخصیت دینی و تاب‌آوری در میان دانش‌آموزان نوجوان مسلمان در هند پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه‌های شناختی به‌تنهایی برای ایجاد رابطه بین دین و تاب‌آوری کافی نیستند. آن‌ها به‌وضوح نشان می‌دهند که دانش به‌تنهایی تفاوت قابل‌توجهی در تاب‌آوری ایجاد نمی‌کند تا زمانی که در رفتار ظاهر شود. دین‌داری هم‌باور و هم‌عمل است و در این مطالعه حاضر شرکت‌کنندگان تاب‌آور کسانی هستند که می‌توانند باورهای خود را عملاً به اجرا بگذارند. اکاس، تیدمن و تیمونز^۲ (۲۰۱۹)، با موضوع پیامدهای دین‌داری/معنویت و سلامت روان در مادران کودکان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم: نقش میانجی مثبت اندیشی پرداختند که نتایج نشان داد سطوح بالاتر معنویت با مشاهده فرزند مبتلا به ASD به‌عنوان کمک مثبت به خانواده همراه بود. این نظرات مثبت به نوبه خود با علائم اضطراب کمتری همراه بود. مادران کودکان با علائم شدید ASD نیز تعاملات منفی بیشتری با اعضای جماعت خود گزارش کردند.

۶- منابع

- ۱- آب روشن، حسن؛ و شیخ‌الاسلامی، راضیه (۱۳۹۸). نقش واسطه‌ای جهت‌گیری مذهبی در رابطه با نیاز به شناخت و تاب‌آوری. روانشناسی و دین، ۳.
- ۲- ترخان، مرتضی؛ خدابنده، ناهید؛ و صادقی، الهه (۱۴۰۳). پیش‌بینی شادکامی بر اساس بهزیستی معنوی، معنویت‌گرایی و دل‌بستگی به خدا. نشریه اندیشه‌های نوین تربیتی، ۴(۷۲). doi: 10.22051/jontoe.2024.47134.3922
- ۳- خراسانی، مریم (۱۴۰۱). مقایسه برخی متغیرهای روان‌شناختی میانجی‌گر در تبیین رابطه میان مذهب درونی با سلامت روانی و رضایت از زندگی، رساله دکتری؛ دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- ۴- دهقانی، فاطمه؛ و اندیشمند، ویدا (۱۳۹۵). رابطه‌ی جهت‌گیری مذهبی و سلامت معنوی با تاب‌آوری در دانش‌آموزان مقطع دوم متوسطه‌ی شهر کرمان. پژوهش در دین و سلامت، ۳(۴). doi:10.22037/jrrh.v3i4.15488
- ۵- اسدی رحمانی، سجاده؛ موسوی پور، سعید؛ دهقان، محمدحسن؛ و عزیز، محمد (۱۴۰۳). پیش‌بینی کیفیت خواب بر اساس جهت‌گیری مذهبی با نقش میانجی‌گری تاب‌آوری و مثبت‌اندیشی در سربازان، روانشناسی نظامی. dor:20.1001.1.25885162.1403.15.1.6.8
- ۶- صدیقی ارفعی، فریبرز؛ حسین زاده، علی؛ و نادری راوندی، مریم (۱۳۹۴). رابطه جهت‌گیری مذهبی و هوش معنوی با میزان تاب‌آوری دانشجویان. روانشناسی و دین، ۴(۳۲).
- ۷- صفری، فاطمه (۱۴۰۱). رابطه‌ی جهت‌گیری مذهبی، بهزیستی روان‌شناختی و تاب‌آوری در معلمان در دوران کرونا، هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و آموزشی.
- ۸- طاهری، زهرا؛ و نادری، فاطمه (۱۴۰۱). بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ و تاب‌آوری دانشجویان، هفتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار، تهران.
- ۹- کریمی، مهناز (۱۳۹۵). مقایسه جهت‌گیری مذهبی، کمال‌گرایی و خودگسستگی در دانش‌آموزان دختر تیزهوش و عادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

1 Analakshmi, Abr

2 Ekas, Tiedman and Timmons

- ۱۰- محمدی، مهری (۱۳۸۴). بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری در افراد در معرض خطر سوء‌مصرف مواد، پایان‌نامه دکترای روانشناسی بالینی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران.
- ۱۱- مختاری، عباس (۱۳۷۹). بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی (درونی - برونی) و میزان تنیدگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۲- موحد، مریم (۱۳۹۹). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های زناشویی بر تاب‌آوری و شادمانی زناشویی زنان متأهل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، دانشکده روانشناسی.
- ۱۳- نجم عراقی، لعیا (۱۳۹۷). جهت‌گیری مذهبی انسان سالم از دیدگاه آلپورت. روان‌شناسی و دین، ۱(۱).
- 14- Allport, G. W. & Roos, M. J. Jr. (1967): "Personal Religious Orientation and Prejudice". *Journal of Personality and social psychology*, Vol. 5, pp. 432-443.
- 15- Akbayram, H. T., Keten, H. S. The Relationship between Religion, Spirituality, Psychological Well-Being, Psychological Resilience, Life Satisfaction of Medical Students in the Gaziantep, Turkey. *J Relig Health* 63, 2847-2859 (2024). doi:10.1007/s10943-024-02027-2
- 16- Annalakshmi, N., & Abeer, M. (2011). Islamic worldview, religious personality and resilience among Muslim adolescent students in India. *Europe's Journal of Psychology*, 7(4), 716-738. doi:10.5964/ejop.v7i4.161
- 17- Ashraf, F., Zareen, G., & Yıldırım, M. (2023). Religious self-regulation, self-determination, resilience, and conflict management strategies in a community sample of international Muslim students in Pakistan. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 42(3), 323-345. doi:10.1080/15426432.2023.2167255
- 18- Campbell, A. (2006). *Knowledge for Regional NRM: Connecting Researchers and Practitioners*. Canberra: Land & Water Australia.
- 19- Connor KM, Davidson JRT. Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depress Anxiety* 2003;18(2):76-82.
- 20- Ekas, N. V., Tidman, L. & Timmons, L. Religiosity/Spirituality and Mental Health Outcomes in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder: The Mediating Role of Positive Thinking. *J Autism Dev Disord* 49, 4547-4558 (2019). doi:10.1007/s10803-019-04165-z
- 21- Elisabeth Sitepu, May Rauli Simamora, Johannes Waldes Hasugia (2021). *International Journal of Research - GRANTHAALAYAH* September 2021 9(9), 1-7.
- 22- Garmezy, N., & Masten, A. S. (1991). The protective role of competence indicators in children at risk. In E. M. Cummings, A. L. Greene, & K. H. Karraker (Eds.), *Life-span developmental psychology: perspectives on stress and coping*.
- 23- Rutter, M., Tizard, T. & Witmore, K. (1970). *Education, health and behavior*. London: Longman.
- 24- Waller, M. A. (2001). Resilience in ecosystemic content evaluation of the concept. *American journal of orthopsychiatry*, 3 (71), 290-297.
- 25- Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High-risk children from birth to adulthood*. New York: Cornell University Press.

Examining the Relationship between Religious Orientation and Resilience (Case Study: Students of Fatemeh Higher Education Institute Shiraz)

Fatemeh Mahmoudi^{1*}, Fatemeh Zekri²

1-Postdoctoral Researcher, Department of Psychology, Faculty of Psychology, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

fatemehmahmoodi1@yahoo.com

2-Master's Graduate, Department of Educational Psychology, Fatemeh Higher Education Institute (S), Shiraz, Fars, Iran.

Zekri.f59@gmail.com

Abstract:

This study was designed and conducted to investigate the relationship between religious orientation and resilience among students of Fatemeh Higher Education Institute (S) in Shiraz. The research was applied in purpose and descriptive-analytical in terms of data collection method, with data gathered through field research. The statistical population consisted of all students of Fatemeh Higher Education Institute in Shiraz during the 2023-2024 academic year, totaling 1,362 students. Based on Morgan's table, a sample of 300 students was selected. Standard questionnaires were used as research tools. To measure religious orientation, the Allport and Ross Religious Orientation Questionnaire (1950) was employed, and for resilience, the Connor-Davidson Resilience Scale (2003) was used. Data analysis was performed using SPSS and AMOS version 23 software at both descriptive and inferential statistical levels. Descriptive statistics such as mean, variance, and standard deviation were used to describe the data, while the Pearson correlation test was applied to determine the relationship between variables. The results indicate that religious orientation affects resilience with a correlation coefficient of 0.58.

Keywords: Religious Orientation, Resilience, Students.

This Journal is an open access Journal Licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License

(CC BY 4.0)